

In 1932 vertrekken Jan de Putter en zijn vrouw Catho naar Nederlands-Indië. Daar zal Jan een betrekking krijgen als bestuursambtenaar. Daar ook worden hun kinderen Toos, Ineke en Ellen geboren. In 1944 overlijdt Jan in een interneringskamp van de Japanners. Zijn vrouw en kinderen overleven verschillende kampen en vertrekken na de oorlog naar Nederland. Als haar moeder overlijdt, krijgt Ineke het archief van haar vader in handen. Het is een belangrijke bron voor haar boek *Sago op een tinnen bord*, dat vorig jaar verscheen. Ze schreef het om de herinnering aan dit stuk geschiedenis van Nederlands-Indië levend te houden, én omdat ze kwaad is op de manier waarop de Nederlandse overheid haar ambtenaren in Indonesië behandelde toen de Japanners het land bezetten.

ERIK JOOSSE

‘Een evacuatie kostte de Nederlandse overheid te veel geld.’

Kleiogesprek met Ineke de Putter

‘Voor deze mensen knijpen ze hem in Batavia’

In haar boek, met zijn lange citaten een soort bronnenboek, beschrijft oud-docente geschiedenis Ineke de Putter haar kinderjaren in de voormalig Nederlandse kolonie.

Door de ogen van een jong meisje passen onder andere het opkomend nationalisme, het Nederlandse bestuursstelsel en de Japanse bezetting de revue. Dit maakt het tot een zeer persoonlijk en bij tijd en wijlen erg levendig verhaal.

Ook de vele geciteerde archiefstukken maken het boek levendig. Door de briefwisseling van haar vader Jan de Putter met de familie in Nederland krijgt de lezer een aardig beeld van de manier waarop deze de steeds grotere dreiging van Japan ervaarde.

Een andere tijd, een andere plaats

‘Mijn kleinkinderen begrijpen dat niet goed, maar mijn vader heeft nooit voor de opleiding Indologie gekozen zoals zij nu voor een opleiding kiezen. Feitelijk had hij geen keuze.’

Na de HBS wil Jan graag studeren, maar zijn vader, een Zeeuwse kleine boer, heeft daar geen geld voor. De Gereformeerde Kerken willen de studie theologie wel betalen, maar Jan wil geen predikant worden. Hij kan ook een beurs krijgen van de Nederlandse staat voor Indologie, een studie die opleidt tot binnenlands bestuursambtenaar in Nederlands-Indië. Die mogelijkheid tot studeren grijpt Jan aan en direct na het behalen van zijn bul vertrekt hij, samen met zijn vrouw Catho, naar Nederlands-Indië.

In Indië bevalt zijn vrouw al snel van een dochter, Toos (1932). Ineke wordt twee jaar later geboren (1934). Het gezin verhuist regelmatig omdat vader vaak overgeplaatst wordt naar andere delen van Indonesië. Zijn taak verschilt per gebied.

Aanvankelijk woont het gezin in Purwakarta op Java. In die plaats heeft Jan minder te zeggen dan later in de buitengewesten.

‘Daar was hij eigenlijk een soort burgemeester’, legt Ineke uit. ‘Hij was het

KLEIOREDACTEUR ERIK JOOSSE IS
DOCENT GESCHIEDENIS AAN HET
VLIETLANDCOLLEGE TE LEIDEN.

Jan de Putter

hoofd van de politie, regelde de voedselvoorziening voor de lokale bevolking, moest recht spreken in geval van kleine misdaad, ziektes bestrijden en zorgen voor het onderhoud van de wegen. Daar kwam dan de eindeloze gang van gemeentelijke zaken nog bij, bijvoorbeeld vergunningen verlenen aan mensen die een plaatsje op de markt wilden.'

Bij dit alles is de ethische politiek van de Nederlanders goed merkbaar.

Ineke: 'Bij alle besluiten was een dorpsraad van Indonesiërs betrokken. Zo gaven de leden van de raad in het geval van de rechtspraak het eindoordeel. Mijn vader moest dat slechts bevestigen. De Nederlanders wilden de Indonesiërs zo voorbereiden op een eigen bestuur.'

Door de positie van hun vader hebben zijn kinderen nauwelijks contacten met de lokale bevolking.

'We verkeerden in een isolement. Inheemse kinderen waren bang voor ons', herinnert Ineke zich. 'Ze dachten dat ze straf kregen als er iets met ons zou gebeuren tijdens het spelen.'

Dat is niet zo vreemd. Het gebied waar familie De Putter de eerste jaren woont, is twintig jaar daarvoor in opstand gekomen tegen de verwoestende oliewinning. Die opstand hebben de Nederlanders met harde hand neergeslagen en dat kon je volgens Ineke nog steeds merken.

'Ze werken niet tegen, maar ook niet mee', zei mijn vader altijd.'

De ambities van Jan versterken het isolement van zijn kinderen nog. Het gedrag van een bestuursambtenaar werd nauwlettend in de gaten gehouden en beoordeeld in een zogenaamde conduite-staat. 'Mijn vader was erg ambitieus. Hij kon zich daarom geen incidenten veroorloven. Daarom werden we bijvoorbeeld naar de Europese Lagere School gestuurd. Daar was de kans op vervelende verwickelingen kleiner dan op een particuliere school van het bedrijfsleven.'

De De Putters hebben wel contact met halfbloed kinderen van mensen die ook in het Nederlandse bestuur zitten en met kinderen van mensen in het Nederlandse bedrijfsleven.

Trouw aan de koningin

Op dat moment is de Tweede Wereldoorlog in Europa al volop aan de gang. Het gezin De Putter volgt de gebeurtenissen op de voet via de radio, net als de opkomst van Japan in Azië. Volgens Ineke dreven de Verenigde Staten Japan in de jaren dertig in de hoek. Amerika was bang voor zijn handel met China.

'Ik vind dat Nederland toen teveel naar Amerika heeft geluisterd', zegt Ineke. 'Japan wilde ons als afzetmarkt. De Japanners hadden ook interesse in onze olie. Maar de Verenigde Staten waren hun concurrenten. Dat heeft volgens mij de Japanse expansiedrift alleen maar vergroot.'

Een verjaardagsfeestje. Ineke rechts vooraan.

Ondanks hun isolement merken Toos en Ineke dat het broeit onder de bevolking. Zo herinnert Ineke zich dat zij en haar zus in Singkep, een eiland voor de kust van Sumatera, de bedienden achter het huis zien lopen. Bij een raam aangekomen, kruipen ze er onder langs.

'Wij vroegen aan vader waarom ze zo raar deden. Hij vertelde dat ze naar een nationalistische vergadering gingen en hoopten dat hij hen niet zou zien. Dat wist hij door spionnen. Die gebruikten de Nederlanders om de nationalisten in de gaten te houden. Hij vond het goed, wilde het niet verbieden. Dan zouden ze toch ondergronds gaan. En wat had hij daar aan?'

Als Nederland Japan de oorlog verklaart, weet Jan volgens zijn dochter al van tevoren dat het een verloren zaak is. 'Hij had al in 1939 tegen ons gezegd dat hij zag aankomen dat de Nederlanders in het nauw zouden zitten. Colijn had op de verdediging van Nederland en zijn koloniën bezuinigd. Na de oorlog is vaak gezegd dat de vredesbeweging en de SDAP de bezuiniging bewerkstelligd hebben. Dat is niet waar. Het was Colijn.'

De Nederlandse ambtenaren kregen de opdracht op hun post te blijven en daar gaven ze bijna allemaal gehoor aan. 'Ook mijn vader dacht er niet over te

Inschrijfskaart van Catho en haar drie meisjes voor het kamp Kareës in Bandung.

vluchten. Hij had trouw gezworen aan de koningin en wilde zijn belofte niet breken. Als hij het wel had gedaan had hij geen baan meer. Wat dan? Je moet niet vergeten dat deze mensen de verschrikkelijke werkloosheid van de jaren dertig hadden meegemaakt. Als je eenmaal een baan had, hield je die vast.'

Standverschillen

Inderdaad maken de Nederlanders weinig kans tegen de Japanners. Op 9 maart 1942 capituleert Nederlands-Indië. Aanvankelijk werken de bezetters nog wel met Nederlandse ambtenaren samen, maar al snel vervangen ze deze door Indonesiërs. De mannen interneren ze in kampen. Toos, Ineke, hun moeder en het in 1939 geboren jongere zusje Ellen vertrekken naar Buitenzorg. Jan blijft achter op Singkep, volgens de 'geheime' orders van de Nederlandse regering in Londen. In Buitenzorg verwachten ze veiliger te zijn, maar de sfeer is vijandig. Ineke: 'We waren bang voor roof en sommige Indonesiërs gebruikten geweld tegen de Nederlanders. Op straat spuugden ze naar je. Dat ging wel vrij snel over. De Indonesiërs kregen door dat zij het onder de Japanners toch ook niet leuk hadden.'

Na enige tijd wordt ook het gezin De Putter geïnterneerd, aanvankelijk in kamp Karaëes, een oude wijk in Bandung. Later in nog vier andere kampen. Ze weten op dat moment niet hoe het met Jan is.

Volgens Ineke zijn de kampen waar zij, haar moeder en zussen gezeten hebben representatief voor alle interneringskampen in Indonesië, hoewel de onderlinge verschillen groot waren. 'Ieder kamp was anders', vertelt ze. 'In Bandung bleven de standverschillen bijvoorbeeld erg groot. Rijke vrouwen weigerden hun geld af te staan aan de algemene solidariteitskas. Dat geld verdeelden we over de kampbewoners zodat iedereen in staat was in de kampwinkel iets te kopen. In het kamp waar we daarna zaten, was de solidariteit juist erg groot.'

Kampleven

Het leven in de kampen zag er grotendeels hetzelfde uit. Zo begon iedere dag met het appèl. De kampbewakers telden dan de bewoners. 'Je moest goed staan, je nummer roepen en buigen. Als je dat naar de zin van de Japanners niet goed deed, ranselden ze je in af.' 'Na het appèl begonnen de vrouwen aan

hun taken: corvee, vuilnis opruimen, koken en de zorg voor de kinderen. Soms was er verplicht werk, bijvoorbeeld stenen sjouwen, wacht lopen en in de groententuin werken. Bij iedere overplaatsing werd het kamp slechter, de ruimte die we hadden, het eten. Op het laatst aten we alleen maar gekookte, oude maïs en dunne sagopap van slechte kwaliteit.'

In de kampen zijn de vrouwen en kinderen zo van de buitenwereld afgesloten dat ze alleen geruchten over het verloop van de oorlog opvangen. Wel zien ze dat de Japanners steeds meer van hun eigen soldaten vervangen door Indonesische hulsoldaten. Volgens Ineke zijn het juist deze mannen die zich wrede gaan gedragen.

'De Japanse soldaten werden zenuwachtiger, maar niet wreder. Ze hadden een groot plichtsbef. De Indonesiërs gedroegen zich wel steeds grimmiger. Zo sloeg een Indonesische soldaat mijn moeder tijdens een transport zonder reden in haar gezicht. Ze wilden laten merken dat wij na de bezetting niet terug hoefden te komen.'

De bersiap

Dat gaat ook door na de wapenstilstand met Japan. Hoewel de oorlog afgelopen is, is het voor de Nederlanders allerm minst veilig. Zo mogen de bewoners van het kamp waar Ineke zit, aanvankelijk naar de plaatselijke markt. Maar dat wordt al snel verboden. Het is te onveilig. Regelmatig moeten de kampbewoners beschutting zoeken voor sluipschutters, ook in het kamp. Onafhankelijkheidsstrijders vallen zelfs met handgranaten aan en drijven mensen het moeras in. Veertig vrouwen en kinderen vinden zo de dood.

Omdat de Indonesiërs bang zijn dat de Engelsen, belast met de evacuatie van de geïnterneerde Nederlanders, aan zullen vallen zodra alle Nederlanders weg zijn, houden ze voedseltransporten regelmatig tegen. Dit bemoeilijkt de evacuatie. Deze ging toch al langzaam omdat de Engelse en Amerikaanse regeringen weigeren te geloven dat er 150.000 Nederlanders geïnterneerd zijn.

Voor deze periode, de bersiap, is in Nederland destijds maar weinig aan-

centraal. De belangrijkste bron is het archief van haar vader. Dat heeft hij al die tijd in een schoendoos bewaard.

Maar niet alleen wil Ineke met haar boek dat verhaal voor het nageslacht bewaren. Ze maakt zich nog steeds kwaad over de manier waarop de ambtenaren en hun gezinnen in Indonesië behandeld zijn door de Nederlandse overheid. De salarissen zijn, in tegenstelling tot die van de ambtenaren in bezet Nederland, nooit doorbetaald. Nog erger vindt ze het dat de regering de Nederlanders het bevel heeft gegeven op hun post te blijven bij de komst van de Japanners. Dit terwijl ze van de Japanse inval in Mantoeroe wisten hoe wreed zij met hun vijanden omgingen. 'De Engelsen haalden hun ambtenaren voor het grootste deel wel weg uit hun kolonies. Waarom deed de Nederlandse overheid dat niet? Australië was erg racistisch. Daar waren Indische ambtenaren niet welkom. Maar veel belangrijker was de angst dat Amerika onze plaats zou innemen. Daarom konden we niet zomaar weg. En een evacuatie kostte de Nederlandse overheid te veel geld.'

In haar boek kaart Ineke deze misstanden aan.

Ten slotte

Ineke is er van overtuigd dat haar vader de onafhankelijkheid van Indonesië goedgekeurd zou hebben. Als boerenzoon uit het arme Zeeuws-Vlaanderen had hij veel oog voor de Indonesische boeren. Ter ondersteuning citeert ze een stuk uit een van zijn brieven naar Nederland.

'[...] Voor deze eenvoudige mensen, die niets liever willen dan gerust hun stukje land bewerken en rustig in hun eenzame kamping wonen, knijpen ze hem in Batavia behoorlijk. Iedereen voorspelt daar (en vreest voor) revolutie en opstand. Dat zijn de mensen, die op de inlander schelden en afgeven en die nog nooit een inlander hebben ontmoet, tenzij het stelletje bedienden dat ze hebben en wat onbeschofte taxichauffeurs.'

Ineke de Putter, Sago op een tinnen bord. Bewerking van het archief van Jan Petrus de Putter, bestuursambtenaar in Nederlands-Indië van 1932 tot 1944, aangevuld met schriftelijke en mondelinge herinneringen van zijn vrouw en kinderen (Uitgeverij Ineke Jonker: z.p. 2005), € 24,50 + € 5,- bestelkosten.
Te bestellen via www.ineke.jonker.dk

Over het algemeen geeft dit boek een informatief beeld van het leven van ambtenaren in Nederlands-Indië vlak voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog. Wie het wil gebruiken ter illustratie van delen van de eindexamenstof kan het best direct doorbladeren naar de jaren vlak voor, tijdens en net na de Tweede Wereldoorlog. De oplopende spanning aan het begin van de jaren veertig komt goed naar voren in de brieven van Jan de Putter.

Bij de beschrijving van het dagelijks leven in de interneringskampen werkt de persoonlijke invalshoek, die Ineke de Putter hanteert, goed. De ellende in de kampen is immers alleen te bevatten door verhalen van de geïnterneerden zelf. De verwarrende periode van de bersiap en de kille ontvangst in Nederland komen ook duidelijk naar voren. Een nadeel van haar aanpak is wel dat belangrijke historische ontwikkelingen slechts zijdelings aan bod

komen. Zo staat er over het opkomend nationalisme onder de Indonesische bevolking niet veel meer dan dat De Putter en haar zus Toos schrikten als de huisbediende ze vertelt dat hij op een dag samen met de Japanners tegen de Nederlanders zal vechten. De nadruk op haar persoonlijke ervaringen werkt ook op een andere manier tegen. Af en toe voegt De Putter 'Aantekeningen' toe: uitleg van bepaalde finesses voor de familie, haar mening als volwassene over iets uit het verleden. Dit soort opmerkingen achteraf leidt de aandacht van de verhaallijn af.

De Putter heeft de vaak lange brieven niet altijd ingekort. Wanneer u een brief als bron wilt gebruiken kunt u dat zelf doen. De brieven bevatten vaak ook strikt huiselijke zaken, voor iemand op zoek naar alleen politiek en ontwikkelingen daarin een minder interessante materie.